

Türkiye'deki işçi basını

Yazan: Will Kord-Ruwisch (Berlin)

Aşağıda değineceğim konulara dair bilgilerim, esas itibarıyla bu olayların içinde bulunmuş Türk dostlarımla yaptığım konuşma ve yazışmalara dayanmaktadır. Bu nedenle sözkonusu bilgilerin gerçekleri yansıttığından hareket edilebilir. (Yazar)

Türk işçi hareketinin tarihi pek eskilere dayanmamaktadır. Gerçi günümüzden çeyrek asır evvel dahi bir işçi sınıfının varlığından söz edilebilir, ancak bu işçi sınıfının içinden sosyalist amaçları ya da bilinçli olarak işçi sınıfının çıkarları doğrultusundaki amaçları gerçekleştirmeye yönelik çevrelerin oluşması en fazla on senelik bir geçmişe sahiptir. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra, savaşın sonucunun yol açtığı sosyal çalkantının da etkisiyle bu girişimlerden resmi bir işçi hareketi oluştu ve bu işçi hareketi bildiriler ve ve basın organları aracılığıyla kamuoyunun görüşünü devrimci bir ideoloji doğrultusunda etkilemeyi denedi. Padişah II.Abdülhamit'in istibdatını yıkmaya yönelik burjuva kökenli 1908 Genç Türk Devrimi'nin de işçi çevrelerinde ajitasyona yol açtığını belirtmek gerekir. Bunun sonucunda, yalnızca, büyükçe kentlerde sendika benzeri kuruluşlar oluştu, ancak bu kuruluşlarda politik hedefler tamamen arka plana itilmişti. Bu aşamada yayınlanan haftalık "İştirak" gazetesi - pek önemli olmasa da- bir rol oynamıştır. Gazeteyi yayınlayanlar, Hilmi adındaki sabık bir güvenlik ajanı ile genç bir edebiyatçı olan Baha Tefik idi. "İştirak", sosyalist olduğunu ileri sürmekle birlikte, sadece (İttihat ve) Terakki Partisi'ne karşı yürüttüğü oldukça vulgar muhalefet dolayısıyla dikkatleri çekebildi. Dış görünüşü itibarıyla ~~primitifdi.~~ *ikeldi.* İçindeki yazılar da zaman zaman hayalperestlik boyutlarına ulaşıyordu. Gazete zaten ancak iki ay ~~xxxxxxx~~ yayınlanabildi. Muhalif gazeteci Ahmed Samim'in öldürülmesi üzerine yayınladığı ~~garezkar~~ bir yazı yüzünden yayını yasaklandı. *nefret dolu*

1908 yılından 1918'e , Dünya Savaşı'nın bitimine kadar, Türkiye'de herhangi bir sosyalist ya da komünist yayına rastlanmaz. Bu on yıl, çeşitli savaşlarla dolu, hükümetin neredeyse diktatörce bir iç politika uyguladığı bir dönemdir. Her türlü politik muhalefet girişimi daha filizlenmeden bastırılmakta ve bu işe kalkışanlar Küçük Asya'nın küçük köylerine sürülmekteydi.

Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanır imzalanmaz, esas itibarıyla varlığını sürdürmekte olan işçi hareketi içinde hummalı bir çalışma başladı. Resmi bir işçi partisinin örgütlenmesi ve bu partinin amaçlarını duyurabileceği bildiri ve yayın organlarını mümkün kılacak kaynakların bulunması yolunda çalışıldı. Türkiye'de örgütlenmiş sosyalist bir işçi hareketinin yaratılması girişimlerinin üç çıkış noktası vardı: Yurtdışı, Anadolu ve İstanbul.

Yurtdışı

Bir Türk işçi partisi kurmak yolundaki yoğun çabaların savaştan sonra ilk bağlamda Türkiye dışında yaşayan Türkler'den kaynaklanmış olması, garip fakat aynı zamanda tabii bir gelişmeydi. Bu gerçeğin yaşandığı iki ülke vardı: Almanya ve Rusya.

Türk hükümeti, ^{maden} ~~metal~~ işletmelerinde, cephane fabrikalarında ve teknik okullarında meslek eğitimi görmeleri için çok sayıda genç Türk işçisini Dünya Savaşı'nın son yıllarında Almanya'ya göndermişti. Almanya'da 1918 yılının sonunda ortaya çıkan devrim kavgalarının bu genç insanları etkilememesi beklenemezdi. Nitekim bu kişiler yüksek okul öğrencisi birkaç Türk ile birlikte politik bir dernek kurdular ve içinde buldukları coşkunun etkisiyle bu derneğe "Türkiye Sosyalist İşçi Köylü Partisi" adını verdiler. Ayrıca vakit kaybetmeden, Alman Bağımsız Sosyal Demokrasisi'nin teorilerini benimseyen "Kurtuluş" adında bir sosyalist dergi yayınlamaya başladılar. İki genç ve olağanüstü yetenekli aydın, bu derginin başını çekiyordu: Ressam Namık İsmail ve yazar Lemih Nihad. Derginin ilk iki sayısı 1919 yılının başında çıkabildi. Ancak hemen bunun ardından yeni Türk hükümetinin bir emriyle, eğitim amacıyla Almanya'da bulunan ~~Türklerin~~ toplam bin kadar Türk'ün tamamının Türkiye'ye dönmesi istendi. Berlin'de kurulan partinin ileri gelen bazı üyeleri de bunlarla birlikte Almanya'yı terketti. Bu partililer, aşağıda da değineceğimiz gibi, Berlin'de yapımına başladıkları ^{eseri} İstanbul'da sürdürdüler.

^{Çalışmayı}

Hemen hemen aynı zamanlarda, Rusya'da çoğu savaş tutsağı olarak bulunan Türkler arasında da sosyalist bir hareket baş gösterdi. 1917 Ekimi'ndeki Bolşevik Devrimi bunları tutsak tutuldukları toplama kamplarından kurtardı ve böylelikle bu Türkler zamanla bolşevik ideolojinin etkisi altına girdiler. Seçkin Türk politikacısı Mustafa Suphi, evvelce "Union et progrès" partisinin en amansız karşıtlarındanken, Rusya'da bolşevist sistemin ileri gelenleriyle sürdürdüğü kişisel ilişkilerin de etkisiyle, en başta gelen görevini Türkiye'de bir komünist partisini örgütlemek olarak gören bir komünist oldu. Mustafa Suphi büyük bir

enerji ve yetenekle işe girişti ve kısa sürede Rusya'da yaşayan Türkler'den oluşan hatırı sayılır bir yandaş grubunu etrafına topladı. Türkiye'de bir etki alanı yaratmak isteyen Mustafa Suphi, merkez karargâhını bu amaçla Kırım'dan Azerbeycan'a taşıdı. 1920 yılının Temmuz ayında, bu arada İstanbul'da da oluşturulmuş sosyalist grubun kendisini desteklediği güvencesini veren Etem Nejat ve Hakkı Hilmi isimli iki politikacı da Mustafa Suphi'ye iltihak ederek kendisiyle bir ortak hareket komitesi oluşturdu. Bu grup öncelikle politika bağlamındaki çalışmalarla ilgilendiğinden yazılı propandaya pek ağırlık vermedi. Yalnızca on kadar, çoğunlukla Rusça'dan çevrilmiş ajitasyon kitabıyla "Yeni Dünya" adında bir gazete ve "Gençler" adında bir gençlik dergisi yayınlandı. "Yeni Dünya" takriben yalnızca oniki sayı çıkabildi.

Anadolu'da Yunanlılar'a karşı savaşmakta olan Kemal Paşa, Mustafa Suphi'nin yandaşlarının Türkiye'ye geri dönmesine izin verdi. Örgütün 15 kadar üyesi Türkiye topraklarına henüz ayak basmıştı ki, kendini "Kemalist" olarak niteleyen serseri bir çete tarafından katledildi. Mustafa Suphi'nin kurduğu partiden artakalanlar daha sonra bir süre Eskişehir'de amaçları doğrultusunda çalışmalarını sürdürdüler. Ancak yerine oturmuş ve kendi içinde birlik bir yönetici kadronun bulunmaması yüzünden bu grup birkaç ay içinde dağıldı.

Anadolu

1918 senesinde, İstanbul Mondros Ateşkes Anlaşması hükümleri doğrultusunda İtilâf Devletleri'nin birleşik kuvvetleri tarafından işgal edildiğinde, birçok Türk kenti boşaltarak Küçük Asya'ya geçmişti. Bunların bir kısmı kişisel güvenliklerini sağlamak için bu yolu seçerken, bir kısmı da o sıralarda gizlice oluşmakta olan Kemalist harekete katılmak istedikleri için Küçük Asya'ya gitmişti. İstanbul'dan Anadolu'ya giden politik şahsiyetler arasında birkaç işçi lideri de bulunmaktaydı ve bunlar Anadolu'da hemen geniş çaplı bir politik propaganda çalışmasını başlattılar. Önce Eskişehir'de, Anadolu'nun ilk işçi gazetesi "İşçi" yayınlandı. "İşçi" oldukça uzun ömürlü oldu ve 1919'dan 1921'e kadar bir engellemeye uğramadan proleter-devrimci çizgide propaganda işlevini sürdürdü. İkinci bir komünist yayın organı olan "Yeni Dünya" da Eskişehir'de çıkıyordu. "Yeni Dünya" 1920 yılında, evvelce Azerbeycan'da Mustafa Suphi'nin yandaşları tarafından çıkarılan aynı isimli haftalık gazetenin devamı olarak, Rusya'dan dönen ve Rusya Komünist Partisi ile sıkı ilişkiler içinde bulunan komünistlerce yayınlanmaktaydı. Hemen hemen aynı sıralarda eski

valilerden Nasim (?) ve baytar Hacıoğlu (?) liderliğindeki bir grup politikacı, ülkenin tamamındaki dağıntık işçi hareketinin birleşik organı olarak Ankara'da "Komünist Halk Partisi" ni kurdu. Yeni kurulan parti hemen önemli bir başarı elde etti ve ilk seçimlerde takriben 20 milletvekili çıkararak Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'ne yolladı. 1921 yılı başında, partinin merkez organı olarak "Emek" adıyla bir gazete yayınlanmaya başlandı. Fakat ne parti, ne de partinin yayın organı uzun ömürlü olabildi. Tam o sıralarda bir talihsizlik eseri olarak, gayrinizami bir Çerkez süvari birliğinin, komünistlere duyduğu sempati herkesçe bilinen Ethem adlı kumandanı Emin-Öni (İnönü) Savaşı'nda Kemal Paşa'yı içinde bulunduğu güç koşullarda tek başına bırakarak askerleriyle birlikte Yunan Ordusu'nun saflarına geçti. Yeni kurulmuş olan komünist parti, Anadolu Hükümeti tarafından bu skandala karışmış olmakla suçlandı ve kapatıldı. Parti liderleri özel mahkemeleri önüne çıkartılarak uzun süreli kürek hapsi cezalarına çarptırıldılar. O zamana kadar ancak üç ya da dört sayısı yayınlanabilmiş olan "Emek" gazetesi de kapatıldı.

Bu olayların üzerinden henüz kısa bir süre geçmişti ki, Kemalist hükümet, dış politikayla ilgili birtakım hesaplar nedeniyle mahkûm edilmiş komünist liderleri affetmek ve bunların politik faaliyetlerine yeniden başlayabilmelerine izin vermek zorunda kaldı. Affedilen komünist liderlerin yaptığı ilk iş, yeniden kurulan partinin Üçüncü Enternasyonal'e katılmasını sağlamak ve merkez organı olarak yeni bir haftalık gazete yayınlamak oldu. "Yeni Hayat" adıyla yayınlanan bu haftalık yeni gazete partinin yeni ilkeleri gereğince Üçüncü Enternasyonal'in prensipleri doğrultusunda bir çizgi takip etmekteydi. Gazete, ortalama bin adetlik tiraja ulaştı.

Kemal Paşa'nın Kurtuluş Ordusu 1922 yılının yazında Yunan Ordusu'na karşı bitirici darbeyi vurmak için hazırlandığı sırada, cephan fabrikalarında ve demiryolu işletmelerinde çalışan işçilere yönelik komünist propagandanın etkisi, Rauf Bey kabinesinin gözünde günden güne daha tehlikeli olmaya başlamıştı. Hükümet bu nedenle önce, toplanması evvelce kararlaştırılmış olan parti kongresini yasakladı, daha sonra da bu kongrenin Sovyet Elçiliği'nin ^{ülke-dışı} ~~exterior~~ konumundaki binasında toplanmasını gerekçe göstererek partiyi ikinci kez kapattı. Parti yöneticileri tutuklandı ve "Yeni Hayat" kapatıldı. "Yeni Hayat" toplam 26 sayı çıkabildi. Bu 26 sayı, Türk işçi hareketinin teorik ve psikolojik gelişme süreciyle ilgili son derece önemli dökümanlar olma niteliğini daima koruyacaktır.

İstanbul

Türk işçi hareketi ve bu harekete ait basın organlarının başgösterme sürecinin en ilginç ve gelişmiş olduğu yer, Avrupa'nın büyük şehirlerinde görüldüğü anlamda proleter yığınların varolduğu İstanbul kentidir. Evvelce Berlin'de "Türkiye Sosyalist İşçi ve Köylü Partisi" ile "Kurtuluş" dergisini kurmuş olan çevre, Almanya'da başlattığı çalışmalarını İstanbul'da da sürdürdü. Bu çalışmalar, son derece geniş kültürlü bir sosyal ~~teorisyen~~ teorisyen olan Dr. Şefik Hüsnü'nün katkısıyla önemli ölçüde desteklendi. "Kurtuluş" dergisinin yayınını sürdürme çabaları 1919 Eylül'ünden 1920 Mart'ına kadar devam etti ve bu süre içinde derginin ancak 6 sayısı yayınlanabildi. 1920 ilkbaharında İstanbul'un işgali İngiliz ve Fransız askeri makamları tarafından daha hissedilir hale getirildi ve kukla İstanbul Hükümeti artan baskı karşısında parti örgütünü ve dergisini yasakladı. "Kurtuluş", yayınlandığı 6 ay boyunca İstanbul'daki işçi yığınları üzerinde hiç de azımsanamayacak derecede etkili olmuştu. "Akşam" ve "Vatan" gibi önde gelen burjuva gazeteleri, tabii olumsuz yönde ve polemik düzeyinde kalmak şartıyla da olsa, bu komünist yayın organının görüşlerinden ayrıntılı olarak bahsettiler. O sıralarda Celal Nuri tarafından İstanbul'da yayınlanmakta olan ilimli sosyalist çizgideki "İleri" gazetesi de sütunlarını genç komünist yazarlara açarak, bunların burjuva basında kendilerine yöneltilen saldırılara karşı kendilerini savunmalarına olanak vermekteydi. Komünistler bu olanaktan (bir dizi ~~kısım~~ mükemmel olarak nitelendirilebilecek) makale yayınlamak yararlandılar. Bu makalelerin yazarları arasında özellikle Dr. Şefik Hüsnü, Sadri Celâl, Namık İsmail, Ali Cevdet, E.Nejat, M.Vehbi dikkati çekmekteydi. Bu yoğun propaganda çalışmaları, herhangi bir engellemeye uğramaksızın birkaç ay müddetle sürdürüldü, ta ki yukarıda belirtildiği gibi İstanbul'un işgal halinin sıkılaştırılması sonucunda parti ve partinin yayın organı yasaklanana kadar.

Oysa komünist liderler, kamuoyu görüşünün oluşmasındaki hatırı sayılır boyutlara ulaşmış bulunan etkilerinin ellerinden alınmasını önlemeye kararlıydılar. Dergiye koyulan yasaklama kararını delerek, komünist eğilimlerin savunuculuğunu -üstü kapalı olarak da olsa- yapan "Aydınlık" adındaki yeni bir dergiyi 1921 yılı Haziran'ından itibaren yayınlamaya başladılar. Dış görünümü itibarıyla Paris'te yayınlanan

pasifist eğilimli "Clarté" dergisine benzetilmiş olduğundan İtilâf Devletleri birleşik işgal kuvvetlerinin sansür makamlarında, "Aydınlık" ın sadece bir edebiyat ve ^{2413k} ~~törebilim~~ dergisi olduğu sanısı uyanmıştı. Ancak altıncı sayıda derginin komünist karakteri şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya çıktı ve kısa bir süre içinde popüler olan bu dergi de sansürün kurbanı oldu. Celal (Sadri ^{2411k} ~~Celal~~?) ve Dr. Şefik Hüsnü soruşturma yargıcının karşısına çıkarıldılar fakat bir cezaya çarptırılmadılar. Genç komünistler tekrarlanan bu yasaklamalar nedeniyle cesaretlerini kaybetmediler ve "Aydınlık" ın yasaklanmasından sonra "Zincirbend Gençlik" adında küçük bir dergiyi illegal olarak yayınladılar ve bu dergi İstanbul'daki işçiler üzerindeki sıkı gözetime rağmen oldukça geniş bir çevreye ulaşabildi.

Sansür makamları, 1922 yılının Mayıs ayından itibaren "Aydınlık" ın yeniden yayınlanmasına izin verdi. Dergi bu tarihten 1925 yılı Mart ayına kadar herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan "işçi sınıfının resmi yayın organı" olarak yayınına sürdürdü. Derginin yeniden yayına başlamasından sonraki ilk sayısı sadece 750 adet basıldı. Kısa bir müddet sonra ise dergiyi 2000 adet ya da daha fazla sayıda basmak gerekti; Türkiye'deki dergilerin tirajı gözönüne alındığında hiç de küçümsenemeyecek bir sayı. Okurların takriben yüzde seksenini işçiler, geri kalanını ise yüksek okul öğrencileri, aydınlar ve burjuva çevreleri oluşturuyordu. Derginin dağıtım alanı İstanbul'un dışında İzmir, Ankara, Eskişehir ve Edirne'yi de kapsıyordu. Dr. Şefik Hüsnü'nün etrafında toplanan ve kısa bir süre içinde Türkiye'nin tümündeki komünist hareketin merkezi haline gelen bu çevre, sözkonusu derginin dışında, komünizmin devrimci teorilerini en basit şekline indirgenerek Türk işçilerinin kavrayabileceği halde sunulduğu ajitasyon kitapçıklarından oluşan bir seriyi de "Aydınlık Kütüphanesi (?)" adı altında yayınlamaktaydı. Bu kitapçıklar, "Aydınlık" dergisinin kendisinin ve yukarıda sözü edilen Ankara baskısı mükemmel bir haftalık dergi olan "Yeni Hayat" ın yanısıra, Türk işçi hareketinin gelişim tarihini belgeleyen önemli dökümanlardır.

Dr. Şefik Hüsnü ve yandaşları, politik fikirlerini yayabilmek yolundaki çalışmalarını sadece haftalık dergiler ve broşürler yayınlamakla sınırlandırmak istemiyorlardı. Başından beri bu çevrenin amacı, günlük bir gazete yayınlayarak propagandalarını daha etkili bir hale getirmektir.

Bu yöndeki ilk deneme, 1923 yılının Ekim ayındaki bir matbaa işçileri grevinden yararlanarak gerçekleştirildi. Bu grev sırasında İstanbul'da hiçbir gazetenin basılamamasından yararlanarak, günde iki defa yayınlanan komünist eğilimli bir "geçici gazete" çıkarttılar. ("Haber" adındaki bu gazete, işçilerden yana tavır almasıyla, onbeş gün süren grevin işçilerin zaferiyle sonuçlanmasına önemli ölçüde katkıda bulundu. İlk günlük gazete deneylerinin başarısından ~~xxxxxxxx~~ cesaret alan "Aydınlık" çevresi, sürekli olarak çıkacak komünist bir gazete yayınlamayı kararlaştırdı. Oysa bu ilk denemede kazanılan başarı, şartların getirdiği ve mücadele edilmeden kazanılmış bir başarı idi ve "Vazife" adı verilen yeni ve sürekli günlük gazete, parasal olanakların yetersizliği nedeniyle sadece üç ay kadar yayın hayatını sürdürebildi. Gazetenin batmasından sonra birkaç ay müddetle "Aydınlık" dergisi ile birlikte dağıtılan özel bir politik ek yayınlandı, bu ek de yerini 1924 yılının sonundan itibaren haftalık "OrakÇekiç" dergisine bıraktı. "Aydınlık" a oranla daha az bilimsel bir havadaki bu yeni dergi, geniş yığınlar için ajitasyon organı görevi yapacak bir yayında aranması gereken şartları daha iyi yerine getirmekteydi ve işçiler ve yükseköğrenenleri arasında büyük bir yaygınlığa ulaşarak tüm komünist hareketin merkezi bir yönetim altında birleşmesi yolunda önemli bir işlevi yerine getirdi.

Kürt isyanları nedeniyle varlığını tehdit altında gören devlet için, devrimci işçi hareketinin 1925 yılının ilkbaharında gösterdiği kuvvetlenme eğilimi ciddi bir tehlike ikazıydı. Bu nedenle Bakanlar Kurulu, parlamentonun kendisine verdiği olağanüstü hal yetkilerine dayanarak 5 Mart 1925 tarihinde "Aydınlık" ve "OrakÇekiç" dergilerinin yayınlanmalarını yasakladı. Yasaklama kararı üzerine "Aydınlık" ın yerini doldurması için derhal Bursa'da yayınına başlanan "Yoldaş" dergisi de yasaklandı ve "Aydınlık Kitabevi" ile komünist kuruluşların büroları kapatıldı, bunların yöneticileri Anadolu'da kürek cezalarına çarptırıldı.

Halen özgür olan ve bir kısmı yurtdışında yaşayan bazı komünist politikacılar şu anda yeniden "Genç Komünist" adında illegal bir dergi çıkartmaktalar ve yeni bir resmi bilimsel-marksist dergi yayınlamayı planlıyorlar.